

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยเรื่อง “ศึกษาทุนทางสังคมด้านสุขภาพและองค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้าน เพื่อฟื้นฟูศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชนบ้านนาค้อใต้ ตำบลมะกูด อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี” มีวัตถุประสงค์ของโครงการ 2 ประการ คือ 1) เพื่อรวบรวมทุนทางสังคมด้านสุขภาพและองค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้านของบ้านนาค้อใต้ 2) เพื่อศึกษาแนวทางการฟื้นฟูศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชนบ้านนาค้อใต้

กระบวนการวิจัย เน้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผ่านการจัดเวทีประชาคมหมู่บ้าน เพื่อสืบค้นประวัติความเป็นมาของชุมชน วิถีของชุมชนโดยมุ่งเน้นไปที่พฤติกรรมการใช้บริการด้านสุขภาพเป็นสำคัญ ใช้กระบวนการประเมินชุมชนแบบมีส่วนร่วมในการทบทวนทุนภูมิปัญญาการจัดการด้านสุขภาพ ความสัมพันธ์ระหว่างการประกอบอาชีพที่มีผลต่อการเกิดโรคมะเร็งไข้เจ็บ ตลอดจนการแก้ปัญหาสุขภาพด้วยวิธีการต่าง ๆ อันสัมพันธ์โดยตรงต่อการอธิบายภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านที่ปรากฏอยู่ในชุมชน ได้แก่ หมอพื้นบ้านสมุนไพร หมอนวดพื้นบ้าน และหมอกระดูก กระบวนการรวบรวมข้อมูลได้ใช้แบบสำรวจในการเก็บข้อมูลสมุนไพรแต่ละชนิด ใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างในการถอดความรู้หมอนวดพื้นบ้าน และใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมความร่วมมือ ได้แก่ โครงการเยาวชนคนทำดี สร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างวัยในการดูแลผู้ป่วยอัมพฤกษ์ อัมพาต การรื้อฟื้นศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน สร้างแปลงสาธิตสมุนไพร เพาะขยายสมุนไพรกลับคืนสู่ท้องถิ่น สำหรับดูแลสุขภาพขั้นพื้นฐานได้เอง การสร้างความร่วมมือทางวิชาการกับมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ที่ช่วยให้เกิดการตื่นตัวและทักษะใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นกับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ซึ่งมีสถานะเป็นทีมวิจัยด้วย

ผลการวิจัย สามารถรวบรวมสมุนไพรหลากหลายชนิดเป็นฐานข้อมูลเฉพาะของบ้านนาค้อใต้ได้ถึง 84 ชนิด มี 16 ชนิด ที่ยังไม่สามารถเทียบเคียงกับฐานข้อมูลสมุนไพรกลางตามวิชาการได้ คือ ไอสา, หินหาง, เอ็นอาน้อย, ชาชุมตือมุง, ชาลาชาบูบ, ชีเยาะ, ตาเปาะแลแม, ไส้เผือก, ชีฟ้า, เอ็นบิต, ปอกผาน, แอนตาชิน, ย่อยาน, หญ้ามีเหง้า, หญ้าเพดาน และ ใ้อ์เล็กนางย่อง สรรพคุณของสมุนไพรส่วนใหญ่มุ่งแก้ไขโรคความดันโลหิตสูงและเบาหวานอย่างมีนัยสำคัญ และยังพบเห็นการถือน้ำมันในความเชื่อดั้งเดิม เช่น เวลาเก็บสมุนไพรห้ามยืมให้เงาทับสมุนไพร กล่าว “สละม” ก่อนเก็บสมุนไพร บางครั้งเชื่อว่าต้องท่องคาถาก่อนเก็บสมุนไพรจึงจะได้ผล สมุนไพรบางชนิดต้องเก็บวันอังคารจึงได้ผล ฯลฯ ขณะที่ภูมิปัญญาหมอนวดพื้นบ้านมีหลักคิดสมดุลของธาตุทั้งสี่ที่ประกอบขึ้นเป็นร่างกาย ธาตุดินคือเนื้อหนังและกระดูก ธาตุน้ำแทนโลหิตและของเหลวในร่างกาย ธาตุลมคือลมหายใจที่หล่อเลี้ยงร่างกาย ธาตุไฟคืออุณหภูมิของร่างกาย การรักษาสมดุลคือใช้ชีวิตให้ถูกต้องตามนาฬิกาชีวิต ถึงเวลานอน เวลาทานอาหาร เวลาทำงาน ฯลฯ ต้องรักษาเวลาไปตามนั้น โดยไม่ฝัดผ่อนจนเป็นโรค “दैยวก่อน” จนร่างกายเสียสมดุลและเจ็บป่วยในที่สุด ความเชื่อที่หมอนวดพื้นบ้านนาค้อไต่ยึดถือ คือ การสืบทอดวิชาความรู้ถูกเลือกโดยสิ่งเหนือธรรมชาติ ไม่ได้เกิดจากการฝึกฝนเพียงอย่างเดียว การรักษาโรคมะเร็งไข้เจ็บที่หาสาเหตุตามปกติไม่ได้ จะใช้วิธีเข้าทรงหรือใช้คาถาในการรักษาผู้ป่วย มีพิธีกรรมทำบายศรีเช่นต่อวิญญาณที่เข้ามาช่วยรักษา เป็นต้น

การฟื้นฟูศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน (ศสมช.) เป็นแนวคิดที่คนในชุมชนบ้านนาค้อไต่ตั้งใจไว้แต่เดิม สังเกตได้จากการทำประชาคมหมู่บ้านครั้งแรกก็มีการเสนอให้บ้านนาค้อไต่มี ศสมช. ก็มีการสนองตอบด้วยมีผู้เสนอบริจาคที่ดินเพื่อสร้างอาคาร ศสมช. มีผู้อสาจัดกิจกรรมระดมทุน อาสาออกกำลังกายในการก่อสร้างในทันที แรงผลักดันประการหนึ่งคือ ความห่างไกลจากสถานเอนกมัยตำบล การเดินทางไปรับบริการของคนในชุมชนบ้านนาค้อไต่ไม่สะดวกนัก การมีจุดบริการสุขภาพใกล้บ้านจึงกลายเป็นสิ่งปรารถนาของชุมชน นอกจากจะให้บริการสุขภาพด้วยเวชภัณฑ์สมัยใหม่แล้ว ยังได้เกิดการต่อยอดด้วยการจัดทำ

แปลงสมุนไพรไว้ด้านข้าง ศสมช. เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ธิบายว่าสมุนไพรชนิดใดรักษาโรคอะไรได้บ้าง และเป็นแหล่งเพาะชำกล้าสมุนไพรกระจายไปปลูกตามธรรมชาติรอบบ้านนาค้อใต้ซึ่งเป็นแนวทางการอนุรักษ์อีกรูปแบบหนึ่ง

กิจกรรมที่ถือเป็นการร่อยความร่วมมือของคนในชุมชนบ้านนาค้อใต้ให้ใส่ใจสุขภาพมากขึ้น คือ กิจกรรมตามโครงการเยาวชนคนทำดี สัมพันธภาพระหว่างวัยเพื่อดูแลผู้ป่วยอัมพฤกษ์ อัมพาต กระตุ้นให้เกิดการสร้างเครือข่ายเยาวชนกว่า 40 คน ลงพื้นที่เยี่ยมผู้สูงอายุ ทำให้เข้าใจรูปแบบความเจ็บป่วยด้วยประสบการณ์จริง ผลพลอยได้คือเยาวชนเกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมตนเองเพื่อหลีกเลี่ยงความเสี่ยงต่อการเกิดโรคความดันโลหิตสูงและโรคเบาหวาน อันเป็นสาเหตุสำคัญต่อการเป็นอัมพฤกษ์ อัมพาตในท้ายที่สุด สิ่งที่ได้จากกิจกรรมลงพื้นที่เยี่ยมผู้ป่วยคือข้อมูลที่ละเอียดมากกว่าการคัดกรองตามปกติที่อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ดำเนินการอยู่เดิม ข้อมูลที่ละเอียดขึ้นสามารถนำมาใช้ในการพิจารณาให้ความช่วยเหลือผู้ป่วยแต่ละรายได้ตรงกับความต้องการและเป็นจริงยิ่งขึ้น ระหว่างการจัดกิจกรรมได้รับความร่วมมือทางวิชาการจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และโรงพยาบาลโคกโพธิ์ ทำให้ผู้ที่ร่วมกิจกรรมทั้งกระบวนการนับตั้งแต่ อสม. เยาวชน ผู้ป่วย ได้มีความรู้และทักษะในการดูแลผู้ป่วยอัมพฤกษ์ อัมพาตทั้งทางกายภาพและจิตใจไปพร้อมกันด้วย

คณะผู้วิจัย

ธันวาคม 2552